

BEATA UMUBYEYI MAIRESSE

V
O
L
V
O
X
G
L
O
B
A
T
O
R

EJO

Dijon.

BEATA
UMUBYEYI
MAIRESSE
EJO

Beata Umubyeyi Mairesse
Ejo

Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'aide
à la publication F.X. Šalda, a bénéficié de la collaboration
de l'Institut français de Prague.

Tato kniha vychází za pomoci programu na podporu publikační
činnosti F.X. Šalda Francouzského institutu v Praze.

**INSTITUT
FRANÇAIS**
PRAGUE

Copyright © La Cheminante, 2016
Published by arrangement with Agence littéraire Astier-Pécher
Translation © Tomáš Kybal, 2017
ISBN 978-80-7511-368-9 (pdf)

*Těm, kdo mi pomohli žít, růst a vůbec být.
S vděčností.*

Když nešlo rozlišit, kteří jsou ti dobří a kteří ti zlí, Hutuové, nebo Tutsiové, byla ještě menší chuť zajímat se o to, co se ve Rwandě odehrává. Myslet na Afriku odevždy vzbuzovalo nezájem. Mlčky se připouštělo, že se nachází v čase předcházejícím ten náš, s barbarskými zvyky, s vladaři se zámky ve Francii, zdálo se, že její nemoci nikdy neskončí. Byl to skličující svěťadíl.

Annie Ernaux
Les Années

Domination is not just a subjekt for radical discourse, for books. It is about pain – the pain of hunger, the pain of overwork, the pain of degradation and dehumanisation, the pain of loneliness, the pain of loss, the pain of isolation, the pain of exile – spiritual and physical. Even before the words, we remember the pain.

bell hooks
Talking Back

OBSAH

FEBRONIE – MATEŘSTVÍ

PÉLAGIE – RABOVÁNÍ

KANSILDA – TE DEUM

SESTRO ANNO – NEVIDÍŠ, ŽE SE NĚCO BLÍŽÍ?

FRANCIE – KAZUNGU

SPESIYOZA – MISSING PERSON

AGRIPINA – MENSTRUAČNÍ

BAZILISA – NÁVLEKY

BÉATRICE – KLASICKÝ STÁTNÍ PŘEVRAZ

EUPHRASIE – OPERACE SUCHAR

BLANDINE – NÁRODY (NOČNÍ)

MALÁ GEOBIOGRAFIE BEATY UMUBYEYI MAIRESSE

Francouzsky jsem se naučila od Belgičanů a anglicky od Kanadánů. Z toho jsem později získala dojem, že píšu a mluvím jazyky z druhé ruky. V kinyarwandsčině se druhá ruka řekne sekeni, a to pochází z anglického secondhand. Kinyarwanda je můj mateřský jazyk, ten, kterým jsem začala pojmenovávat svět, ve kterém mi přidělili jméno – Umubyeyi¹. Velmi brzy nato přišla francouzština, v mateřince mezinárodní školy (belgické) v Butare. O pár let později mě učila má první slova v angličtině dáma s asiatskými rysy, která přišla, myslím, z Vancouveru.

Při nedávném pobytu ve Rwandě jsem si uvědomila, že z mé generace nás bylo víc takových, kteří snadno a neustále přecházeli mezi angličtinou, kinyarwandsčinou a francouzštinou a používali příležitostně jeden či druhý jazyk jako oblek oblékaný podle toho, s kým právě mluvíme.

Po celý svůj život jsem nosila hadry z tržiště v Butare. Mám ráda věci z frcu. Člověk se nebojí, že je roztrhá, už se setkaly s realitou. Nejsou sice zrovna oslňující, ale o tolik použitelnější. A taky nejsou tak náročné. Měla jsem v patnácti – těsně před genocidou – jeden kus oděvu z druhé ruky, na kterém mi obzvlášť záleželo, protože byl

¹ Ve Rwandě člověk dříve měl jen jedno jméno, dané pár dní po narození, a mělo jen jeden význam. Katolická křesťní jména přišla s pokřesťanstováním země. To, co se na Západě považuje za příjmení, je tedy to jediné rwandské jméno, jedinečné, neboť se nepředávalo z generace na generaci.

oboustranný. Takovou tu vestu bez rukávů, co se tenkrát nosila přes tričko nebo přes košili. Z jedné strany černou a z druhé červenou. Kříženec plodí spoustu podob. V Africe bílou, v Evropě černou. Z té karikatury se mi často podařilo osvobodit, když jsem s lidmi mluvila jejich jazykem, bez nejmenšího přízvuku. Nosit svou kůži jako se nosí oboustranná vesta. Abych si tu kůži zachránila během genocidy, předstírala jsem, že vůbec nemluví kinyarwandaštinou. Zapřít svůj mateřský jazyk. Být bílá, abych je přiměla zapomenout, že jsem taky černá – Tutsijka.

Ve většině jazyků se označuje včerešek a zítřek odlišnými slovy. V kinyarwandaštině, přestože je velmi bohatý a rafinovaný jazyk, se vyjadřují obě tyto temporálnosti stejným slovem: ejo. Udávaný čas se odhaduje podle zákrutů vyprávění, podle časování bychů.

A dnes? To není jednoduché.

Jako přeživší, sociální a „rasový“ odpadlík jsem se pokusila v těch několika smyšlených textech vykreslit to složité ejo v příbězích žen, které vyprávějí svůj prostý čas minulý, svůj přítomný kondicionál i svou budoucnost, jistě imperfektní. Nedokonalý. V textech, které ilustrují, jak včerešek vyčerpává, straší život těch, co přežili genocidu Tutsiů ze Rwandy.

Tohle není sbírka povídek o genocidě. Jde tu o před ejo-včera, ty roky naděje a obav dohromady, ale hlavně tu jde o dny potom, o ejo-zítřa, o přežití.

Amagara araseseka ntayorwa
(*Hadry se rozloží po zemi, ale nedají se posbírat.*)

FEBRONIE – MATEŘSTVÍ

Zůstala jsem na kolenou déle než všichni ostatní a celou svou vahou se opírala o dřevěné laťky. S hlavou zabořenou mezi rukama jsem si potichu opakovala: „Nenech ho zapřít své jméno, nenech ho zapřít své jméno, Pane!“

Když jsem vstávala, měla jsem vlhké oči, potem nebo hořkými slzami a nevěnovala jsem pozornost hřebíčku, který mi, co by jediná boží odpověď, roztrhl suknicí. Děti na mě znepokojeně upírají oči. V té chvíli cítí, že jsem rozklepaná, ale jediná Félicita ví, proč se tolik užírám.

Félicitě je teprve dvanáct, je mým nesmělým stínem, pořád se mě drží za sukničku, tichá a poslušná. Kůži má stejně tmavou jako já světlou, ale stejné oči jalovice s dlouhými ohnutými brvami. Pomáhá mi s péčí o své sourozence, za svítání, než odejde do školy, zametá na dvoře *rugo*, našeho domu, zná skrýš, kam si schovávám úspory a viděla Harerimanu – toho boha, jenž vychovává děti – jak mi minulý týden ublížil.

Padiri prochází shromážděním a žehná větve, které mu podáváme. Yohani, ten nejmenší poslední, svou mává před nosem starší sestry, aby ji polechtal. Je ještě maličký a mše na Květnou neděli mu musí připadat nekonečná. K obnovení klidu mezi

oběma dětmi stačí prosté pokrčení Félicitina obočí. Yohaniho a jeho tři sestry jsem měla od jednatřiceti do sedmatřiceti let. Mezi mým nejstarším synem Harerimanou a tou druhou, Félicitou, je deset let. Manžel mi často žertem říkal, že to, jak dělám děti, je úplně nepochopitelné.

Harerimana přišel na svět pár měsíců po naší svatbě. Potom uběhly dlouhé roky, než se mi břicho znovu zaoblilo. Ostatní ženské z pahorku si mě dobíraly, že jako antikoncepce mi slouží už to, že uklízím v místnostech ONAPO². Přes pomluvy mé tchyně, která si myslela, že už nemohu otěhotnět, jsem si ty roky strávené výhradně s mým nejstarším užívala. Když se ostatní matky v mém věku topily v hejnech drobotiny, já si užívala přepychu chodit na mši bez štiplavého pachu moči, který jim ulpíval na šatech.

Kubyara indahekana, tak se říká ženě, která má víc mimin, než může nést na zádech najednou. Můj syn měl *ingobyi*, vyčiněnou zvířecí kůži na nošení na zádech, jen sám pro sebe, a byl kojenečný do svých dvou let. Jelikož toho na mě nebylo tolik, mohla jsem se mu věnovat, naučit ho pěkně mluvit, zpívat mu ukolébavky. Dokonce jsem zasadila pár jahodníků u sadu banánovníků, kde on na bobečku trávil odpoledne, zatímco já na dvoře vylupovala hrášek nebo přebírala fazole. Říkalo se: „Ten kluk je moc nalepený na své matce, z něj nebude pravý muž.“

A když už jsem to nečekala, přišla Félicita. Jestli přežijeme tenhle život, ona bude mou stařečkou holí. Štěstí, že je tak nepůvabná, protože mi ji žádný muž nebude chtít vzít. Má všechny duševní vlastnosti, které Harerimana nemá, ten je přesvědčený, že jeho síla a jeho výška ho staví nade všechny. Porodila jsem Félicitu ve velkých bolestech. Z velkého křiku, když jsem

² *Office Nationale de la Population (Národní úřad pro obyvatelstvo)* mimo jiné usiluje o omezení velmi vysoké porodnosti propagací antikoncepce mezi rwandskými ženami.

ji vytlačovala z břicha, jsem na týden ztratila hlas. Malá svraštělá nafialovělá bytůstka se mému mlčení ihned přizpůsobila: nikdy neplakala. Dlouze jsme na sebe hleděly, já často plakala, měla jsem bolesti, měla jsem strach. Proto jsem jí říkala *Umuhoza*, tedy ta, jež tiší pláč. Často jsem si při pohledu na ni opakovala: Ty, která jsi mi způsobila tolik bolesti, budeš muset být dobrá a hodná, abys mi dala zapomenout na svůj bolestný příchod na svět. A ona přitom za můj děs, který mě předčasně dostal zpátky do práce, nemohla.

Nicméně pořád jsem přesvědčená, že v tom dítěti je něco zvláštního. Nějaká moc, která jí umožňuje uhádnout myšlenky lidí, mluvit s mrtvými. Jako těm třem mladým věštkyním ze školy v Kibeho, které v osmdesátých letech měly dar vidět a slyšet Pannu Marii.

Vždycky jsem si myslela, že z našich ženských životů nemůže vzejít nic dobrého. Jsme příliš plné mlčenlivé hořkosti a utrpení, předávaných z generace na generaci, esence, kterou každá matka nevědomky vyloučila a pak ji vmíchala do másla, jímž potírá tělo svých holčiček. Kdyby nosit děti v břiše a vychovávat je mohlo být každou druhou generaci na mužích, byl by ten začarovaný kruh přerušen a osud dívek osvobozen.

Ženy předávají jen soužení. Neoznámila nám snad v den narození Félicity Matka Boží hlasem mladých studentek, že nám nebe svrhne na hlavu peklo?

Tehdy na Tři krále bylo teplo a já v tak pokročilém těhotenství určitě neměla odcházet z Butare na návštěvu mé nemocné sestřence. Hned po mém příchodu mě požádala, abych s ní zašla na pláň zjevení do Kibeho. Byly nás tam stovky, stmelelní ve slunci, zaujatí zpěvem mladé dívky stojící s očima v sloup a rozpaženýma rukama na pódiu. Zpívala ódu na Marii a její hlas přenášený tlampači nám vzdor praskajícímu šumu stékal

do uší jako balzám blaženosti. Po několika chvalozpěvech nám začala předávat poselství Dámy v bílém. Právě když Matka Slova oznámila, že zemi zaplaví potoky krve, ucítila jsem, že mi suknice vlhne, a ztratila jsem vědomí. Muži mě s pomocí *ingobyi*³ jedné chromé ženy, jež přišla – s tajnou nadějí na zázračné vyléčení – poslouchat proroctví, dopravili na zdravotní středisko v Kibeho. Krátce poté použili stejného prostředku k navrácení mé sestřenice domů. Ta brzy potom zemřela.

Vzdor všem těm mrtvým – jak předpověděným, tak nečekaným – kteří byli kolem jejího narození, byl příchod Félicity na svět jako rozkvět života. Když ji vidím tak dospělou, tak černou, říkám si, že jako miminko byla jako špunt, který ve mně trčel roky a nechtěl vyjít ven, nechtěl čelit příliš krutému vnějšimu světu. Velká krevní sraženina, která sídlila v mé děloze, zatímco její bratr vyrůstal v mé výhradní lásce. Po ní jsem porodila další čtyři děti, jedno po druhém co dva roky.

Félicita neprojevila žádnou žárlivost na lásku, kterou chovám k Harerimanovi. Pořád tam byla, ve stínu našeho spříšenectví, na něž si stěžoval i můj manžel, skrčená v koutku domu, tak jako bývala ve mně, a poslouchala nás zpívat a pak se smát.

Ale pak nastal den, kdy koktavá rozpočítadla, všechna ta *nci-ra umugani* neboli „řekni mi pohádku“ a všechna *sakwe sakwe – soma*⁴, vystřídaly hořké výčitky. Můj syn mnou nyní pohrdá. Přidal se k ostatním nezaměstnaným hochům a marní své dny směšným a znepokojujícím tréninkem. Se svými dřevěnými puškami vypadají jako kluci, ale v jejich zpěvech nic dětského není. Harerirama už mě nemá rád. Stydí se za mě. Váhu má

³ *Ingobyi* značí také jakási nosítka složená z rohože a dvou dřevěných držadel, na kterých se tradičně nosili nemocní a jež dlouho zůstala dopravním prostředkem chudých, aby se dostali na středisko.

⁴ Slovní obrat, kterým se zahajuje dětmi milovaná hra na hádanky.

u něj jen strýc Arsène, který dohlíží na jejich výcvik, a jeho žena, o níž mi jednou řekl: „Tahle, to je pravá Rwandanka.“ Arsène a Chantal jsou Hutuové.

Harerimanovi bylo patnáct, když mu zemřel otec. Má švagrová rozšířila fámu, že jsem ho otráвила a že od hada narozeného v rodině travičů se nedá čekat nic dobrého. Tahle fáma se dostala k mému chlapci, a ten jí uvěřil, vyvedený z míry tím, že se příliš mladý ocitl coby jediný muž v domácnosti. Občas jsem ho přistihla, jak na mě hledí úkosem, černýma očima a s nervózníma rukama. Odešel ze školy, začal být čím dál tím odtažitější. Když propukla občanská válka, jeho strýc mu začal hustit do hlavy zlé myšlenky a před rokem ho snadno naverboval do oddílu milicionářů naší organizace *Interahamwe*⁵. Pro vdovu není větší hanba než být zapřena svým nejstarším synem. Žena moc neznamená, když nemá muže, který může všem říct: „To je moje manželka, to je moje matka, to je moje dcera.“ Já moc neznamenám. Shrbený stín, který se plíží kolem plotů *rugos* a samotný pleje ten kousek půdy, co mu zbývá.

Minulý týden, když přišel pro poslední věci po svém otci, aby je prodal na trhu, jsem se mu pověsila na paži a úpěnlivě ho prosila. Vymanil se, hrubě mnou smýkl o dveře, až jsem si poranila levé ňadro o zámek a narazila hlavou do zárubně. Pohled na krev tekoucí mi po čele ho nedoal. Odešel beze slova. Kdyby mě mohl zabít, jak jsem to já podle něj udělala jeho otci, nejspíš by to udělal. Opravdu by si troufl? Samozřejmě, smazal by tak v sobě tutsijskou část, ke které se před svými

⁵ Hlavní hutuská extremistická milice založená v roce 1992. Její členové prováděli velkou část masakrů během genocidy a ve své činnosti dokonce pokračovali i po svém útěku do Zairu.

kamarády nehlásí. Ale já stejně jsem jeho matka. Ne, on by takovou věc neudělal.

Tisknu pěsti, až mi praskají klouby, a potichu opakuji: „Ochraň ho od nejhoršího, Otče, nenech ho zapřít své jméno.“ Když konečně vyjdu ven, před kostelem nikdo není. Félicita šla ukrýt malé před sluncem před faru pod velký avokádovník. Nechává holky opakovat jeden chvalozpěv. Yohani z toho usnul.

Abagabo baraya imbwa zikishyura
(*Muži jedí a psi platí.*)

PÉLAGIE – RABOVÁNÍ

„Budeš zasažena bleskem, jaký neuhasí žádný déšť!“ Po každé nadávce Alain zatleskal. Šklebil se na mě za oknem, nadšený z nové hry, která ho zjevně ohromně bavila. Já si vždycky myslela, že děti jsou zvrácené: uřezávání ocásků ještěrkám, utrhávání křídel cikádám, spoutávání nohou starým papouškům, dokonce jsem viděla zabít ze stresu chudáka chameleona poté, co ho po celou hodinu děti vodily po matčiných strakatých suknicích. No dobrá, strasti *boyesse* čili domorodé služky, holky pro všechno, zřejmě jsou něco podobného. Děcka bohatých se nudí, sloužící jsou jejich domácí zvířátka.

Alain tiskne čelo na okenní tabulku, ale do mého kamrlíku nevidí, protože tu už několik týdnů nevyměnili žárovku. Sbírám svých pět švestek rozvěšených na hřebících na nikdy nevymalované betonové stěně. Šéfka mi na sbalení dala jen pár minut. Ještě jsem neskončila, a už Simon nohou rozráží dveře a štěkne na mě od prahu: „To stačí, vypadni! Stejně všechno, co tu je, je naše.“ Stojí hodně zpříma a vypíná svá neduživá prsa v oděvech *made in Bruxelles* – nikdy nevynechá příležitost na mě křičet, když je žehlím, jako by množství kerosenu, který

byl spálen, než se dostaly až k němu, je činilo nehořlavějšími. Naposledy mi připomíná, že pánem je tu on.

Páníček, který s velkou vážností plní roli Šéfciny pravé ruky. Madam je vdova a její dvě starší dcery by jí nedokázaly pomáhat. Ta první myslí jen na jídlo a ověšování svého buřtovitého těla zlatem. Každé tři dny mění účes a sama živí dvě kadeřnice i s jejich širokými rodinami. Nechala si prosvětlit kůži tak zvanými pařížskými krémy a mýdly – ale copak Pařížanky již nejsou bílé? – a když jsem se odvážila povídat jí o následcích, jaké tyto přípravky způsobily pokožce mé bývalé zaměstnavatelky, vlepila mi facku. Před několika týdny si její matka vzala do hlavy, že ji rychle provdá, a nepochybuji, že si to nechá zaplatit.

Druhá dcera je slabého ducha. Takhle na první pohled vypadá normálně. Není tak tlustá a je hezčí než ta starší, mluví málo a často stojí se sklopenou hlavou. „Ona je ostýchavá,“ omlouvá ji vždycky matka před návštěvníky. Ale po chvíli dobře vidíš, že tu něco nehraje. Její pořad otevřená pusa, z níž někdy vytéká pramínek slin, její prázdný pohled upřený na nějaký neviditelný prach. Její matka musela podmazat hodně učitelů, aby se dcera dostala na střední. Stejně má dvouleté zpoždění a je o hlavu vyšší než všechny její spolužačky. Inteligenci svých rodičů v téhle rodině zřejmě zdědili pouze synové. Všechny děti mají vypoulené oči po Pánovi a odulé rty po Madam.

Já k nim nastoupila do služby, abych se starala o Pána v jeho poslední dny. Trávil je pitím whisky a posloucháním starých kazet s hudbou *Parmehutu*⁶. Celý jeho zamžený duch zaujímal zpěvy *Abnanyuaramatwi*, směsi kostelních a kasárenských

6 Strana za emancipaci Hutuů založená v padesátých letech Grégoirem Kayibandou, pozdějším prvním prezidentem Rwandské republiky.